

De eerste poging van J.J.P. Vilain XIII tot het bouwen van een Correctiehuis (1749-51)

door

Dr. P. LENDERS S.J.
lid der Maatschappij

De achttiende eeuw stelde, meer wellicht dan de voorgaande eeuwen, België voor het probleem van de werkeloosheid, de bedelarij en de misdadigheid. Het verschijnsel werd uitvoerig bestudeerd door Prof. Dr. P. Bonenfant, die als oorzaken van het pauperisme aangaf de onderontwikkelde staat van onze nijverheid, de demografische doctrines, de wetgeving op de ambachtelijke activiteiten, de onevenwichtigheid der fortuinen, de afkeer van risicodragende investeringen en last but not least de onmacht der arbeidende klasse om haar belangen te verdedigen¹.

Algemeen bekend zijn de speciale pogingen door burggraaf Vilain XIII ondernomen om aan deze toestand een oplossing te geven. Zij droegen een gemengd karakter. Zo men vroeger de betekenis van zijn geschriften en van zijn realisatie, het rasphuis te Gent, al te uitsluitend op penitentiair gebied zag, onderstreepte Prof. Dr. Bonenfant vooral hun sociale draagwijdte. Meestal meent men dat de Vlaamse voorman pas aan het einde van zijn politieke carrière — in de zeventiger jaren — belangstelling gekoesterd heeft voor het probleem van het pauperisme onder zijn verschillende vormen, voor de repressie der misdadigheid en de heropvoeding der delinquenten. De inleiding op de heruitgave van de beide geschriften in 1841 heeft deze mening niet weinig in de hand gewerkt².

Bij nader toezicht moet deze toestand nochtans verwondering wekken. Het is immers een onweerlegbaar feit dat zich na het midden der achttiende eeuw een economische, en wel heel bijzonder een industriële opbloei voordoet, waarvan de gevolgen rond 1770

(1) J. BONENFANT, *Le problème du paupérisme en Belgique à la fin de l'ancien régime* (Brussel, Kon. Belg. Acad., Afd. Lett. Verhand. in 8°, dl. XXXV, 1934), blz. 30-72.

(2) J.P. VILAIN XIII, *Mémoire sur les moyens de corriger les malfaiteurs et les jainéants à leur propre avantage et de les rendre utiles à l'état*. Nouvelle édition par Ch. H. Vilain XIII (Brussel, 1841), blz. 24-25.

(3) H. COPPEJANS-DESMEDT, *Opgang van niet-corporatieve productievormen in Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. VIII (Utrecht-Antwerpen, 1955), blz. 280-286.

reeds voelbaar zijn ³. Burggraaf Vilain XIII heeft daartoe trouwens het zijne bijgedragen, zoals wij elders reeds aantoonen ⁴. Zou hij de ellende pas gezien hebben, wanneer zij over haar hoogtepunt heen was? Het blijkt uit archivalia dat hij zich reeds heel wat vroeger over het verschijnsel van de werkloosheid en de misdadigheid gebogen heeft. Hippolyte Vilain XIII, die de tweede uitgave van de *Mémoires* van zijn overgrootvader verzorgde, kon dit niet weten, daar de rijke verzameling familie-archieven geen documenten bevatten aangaande zijn amtsbezigheden. Wanneer en onder invloed van welke omstandigheden deze kennis gemaakt heeft met het probleem en welke oplossingen hij reeds twintig jaar vóór het schrijven van zijn bekende *Mémoires* voorstelde, is daarom het opzet van deze bijdrage.

*
* *

Oorlog en bezetting zijn niet zelden de oorzaak van een stijging der misdadigheid. Zij kan zich in sommige omstandigheden zo sterk ontwikkelen dat zij een ernstige hindernis wordt voor de openbare veiligheid ⁵. Dat was ook de toestand tijdens de Franse bezetting van België onder de Oostenrijkse Successie-oorlog (1745-1749). Gedurende de winter van 1745-1746 hadden in het graafschap Vlaanderen een heel aantal armen en mensen zonder middelen van bestaan zich in benden gegroepeerd. Zij trokken zowat overal rond op de buiten, plunderden eigendommen en hoeven en verspreidden een echte terreur. J.J.P. Vilain XIII was op dat ogenblik burgemeester van Aalst en voorzitter van het bestuurscollege van de grootste en belangrijkste administratieve omschrijving van Vlaanderen, het land van Aalst. Dit college onderzocht in de maand januari 1746 de maatregelen in verband met het banditisme en besliste in zijn gebied een uitgebreide klopjacht in te richten. Hiervoor werd aan de vertegenwoordiger van de bezettende overheid, intendant Moreau de Séchelles, de toelating gevraagd en tevens een aantal uitvoeringsmodaliteiten voorgesteld. Het landscollege vroeg hem o.a. zelf het onderzoek van de aangehouden misdadigers te mogen doen, daar de gerechterlijke vervolging en de veroordeling langs de gewone weg te duur kwam. Tevens verzocht het een nieuwe straf te mogen invoeren in plaats van de verbanning, die toch weinig uithaalde: de verwijzing

(4) P. LENDERS, *De politieke Crisis in Vlaanderen omstreeks het Midden der achttiende Eeuw* (Brussel, Verhand. der Kon. Acad., Klasse der Lett., nr. 25, 1956), blz. 300-316.

(5) H. VAN HOUTTE, *Les occupations étrangères en Belgique sous l'ancien régime* (Universiteit te Gent, Werken uitgegeven door de Fac. der Wijsb. en Lett., afl. 62, 1930), dl. I, blz. 521-523.

naar de galeien van de Franse koning. Het beloofde zelfs de boeven, die het tot deze straf veroordeeld had, op eigen kosten naar Rijsel te zullen brengen.

De razzia had plaats op 30 januari 1746. Bijna niets van de Aalsterse voorstellen was door de Franse intendant goedgevonden. De aangehouden en werden dus overgeleverd aan hun natuurlijke rechter, de stadhouder luitenant-baljuw van Aalst. Hij moest ze echter vonnissen met instemming van het landscollege. Dit ingrijpen betekende voor Vilain XIII een eerste persoonlijk contact met het probleem van het pauperisme en van de criminaliteit⁶.

*
* *

In 1748 werden de rollen omgekeerd: nu was het de bezettende macht die het landscollege uitnodigde een algemene klopjacht te organiseren. Daartoe verleende Moreau de Séchelles hun alle mogelijke volmachten en faciliteiten en stond hun zelfs toe de aangehouden bandieten te onderhoren en te vonnissen in samenwerking met de Franse militaire provoost. De kasselrijbesturen van Oudenaarde en Kortrijk, die van de Franse intendant eenzelfde verzoek kregen, kwamen overeen samen met het landscollege van Aalst de operatie te ondernemen en onder elkaar de onkosten te verdelen voor de razzia en voor de rechtspraak. Daar de militaire groot-provoost zo tegemoetkomend was een afdeling van zijn troepen aan de klopjacht te laten deelnemen, kon deze na heel wat voorbereidselen op 28 september 1748 plaats hebben. Zij leidde tot de aanhouding van een tweehonderdtal mensen, mannen en vrouwen, meestal tussen de twintig en veertig jaar, mensen zonder middelen van bestaan, landlopers, inbrekers en moordenaars.

Meer dan zes weken werd het Aalsters landscollege in beslag genomen door het onderzoek en de processen. De vonnissen werden uitgesproken door de Franse militaire groot-provoost en onmiddellijk door de lokale instanties uitgevoerd. Enkele zware veroordelingen werden gevelde: een vijftientigtal personen werd opgehangen of geradbraakt, anderen werden tot de galeien verwezen, verbannen of eenvoudig vrijgelaten. Men legt bij deze gelegenheid de vinger op een ernstig tekort: er is geen politiemacht om onmiddellijk na de misdaad een onderzoek in te stellen en mogelijke sporen, die tot de ontdekking van de booswichten zouden kunnen leiden, te volgen⁷.

(6) Rijksarchief te Gent, Archief van het Land van Aalst (verder: ALA), reg. 88, actum van 20 en 27 januari 1746 en 10 februari 1746.

(7) ALA, reg. 90: actums van 25 september 1748 tot 15 december 1748 pas-

Deze grootscheeps ondernomen zuiveringsoperatie bracht nochtans niet de verlangde oplossing: de algemene onveiligheid was weer vlug even groot.

*
**

De demobilisatie van de Franse en Oostenrijkse legers na de Vrede van Aken (18 oktober 1748) betekende natuurlijk een versterking van het aantal ontwortelden en mensen zonder middelen van bestaan. Het Oostenrijkse bestuur was na de restauratie van 1749 wel verplicht zich in te laten met de wanordelijkheden, die door gewapende benden op meerdere plaatsen veroorzaakt werden. De voornaamste maatregel was dat de oude boerenwacht onder strenge sancties terug in het leven geroepen werd. Om het effectief optreden van deze wacht te verzekeren werden de troepen der versterkte steden met de controle van de uitvoering belast. Niemand in het land maakte zich echter veel illusies: de boerenwacht zou slechts zo lang bestaan als Brussel er de hand aan zou houden⁸.

Toch gaf ook deze maatregel geen bevrediging in de gunstigste omstandigheden. De onmacht van de openbare besturen tegenover het pauperisme en de misdadigheid deed Vilain XIII nadenken. De oorlogsomstandigheden hadden immers alleen de heersende onevenwichtigheid verergerd. Noch de klopjachten, noch de veroordelingen, noch de regeringsmaatregelen tastten de wortel van het kwaad aan; evenmin bevorderden zij de heropname van de werklozen en ontwortelden in de samenleving.

Kort na de ontruiming van onze gewesten door de Fransen lokte Vilain XIII een discussie uit over deze zaken in de schoot van het landscollege. Zijn eerste critiek ging naar de ingevoerde veiligheidsmaatregel, de boerenwacht. De bestaande rechtspleging en de bestraffingsmethodes zouden in de loop der volgende maanden voorwerp van zijn vernieuwingsvoorstellen worden. Burgemeester Vilain XIII vond de opnieuw ingerichte plattelandspolitie noch afdoend noch goedkoop. Afdoend kon zij niet zijn, beweerde hij,

sim; 223: actum van 23 september 1748; 1891-1896: procesbundels. Stadsarchief te Aalst: reg. 17, fol. 10-11. Rijksarchief te Gent: Archief van de Kasselerij Oudenaarde (verder: AKOUD), 220: brieven van J.B. de Keerle aan de Kasselerij Oudenaarde van 16 september 1748 tot 16 november 1748; 455. J.P. VILAIN XIII, *o.c.*, blz. 64. Er zou aan de hand van de dossiers, die berusten in ALA 1891-1896, een interessante studie te maken zijn aangaande de afkomst en de bezigheid van de aangehouden. Zij worden in de gevangenis goed verzorgd, gewassen en van kleren voorzien.

(8) H. VAN HOUTTE, *o.c.*, dl. I, blz. 522. Cfr. ook L.P. GACHARD, J. de le COURT, J. VERHAEGEN, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, dl. VI, blz. 413, 421-422, 439-442, 514-516 enz.

daar de boeren die om de beurt moesten patrouilleren en de wacht houden, niets durfden ondernemen tegen het banditisme. Zij waren daarvoor veel te bang voor represaillemaatregelen vanwege de landlopers tegen hun hoeven of landerijen. Gewend alles vanuit een financieel oogpunt te zien had de voorzitter van het landscollege ook berekend dat deze boerenpatrouilles een dagelijks verlies van 1000 fl. betekenden voor het Aalsterse gebied. Immers in elk van de 151 dorpen waren dag en nacht acht mannen belast met de wacht. Deze konden normalerwijze 12 stuivers verdiend hebben op die dag. Hij had daarbij de uitgaven gevoegd die zij tijdens hun wachttijd deden door al eens een herberg in te gaan en het verlies van tijd dat het uitslapen betekende gedurende de dag die volgde op de nachtdienst. Zo bereikte men gemakkelijk de som van 1000 fl., die door geen enkele reële tegenprestatie vergoed werd.

Vilain XIII stelde daarom voor deze boerenwacht te vervangen door een afdeling getrainde en gewapende schutters, die rechtstreeks in dienst zouden staan van het landscollege en niets in hun bezittingen te vrezen hadden van eventuele wraaknamen van bandieten. Op het budget van het college zou elk jaar slechts een som van 8.350 fl. moeten uitgetrokken worden voor het onderhoud van deze politie. In sommige kasselrijen zoals de Oudburg en het Vrije van Brugge had men reeds vóór de vijandelijkheden een analoge oplossing mogen aanvaarden.

De Aalsterse burgemeester moet er tevens te Brussel over gesproken hebben met de leden van de regeringsjointe, die het bestuur van het land in handen hadden vóór de aankomst van de landvoogd en de Gevolmachtigde Minister. Immers bij gelegenheid van een audiëntie, in de maand april 1749 vraagt Karel van Loreinen spontaan hoever het met zijn plannen daaromtrent staat. Toch zou het nog maanden aanlopen eer de regering zich ernstig zou bezighouden met dit voorstel⁹.

De oorzaak van dit uitstel van behandeling ligt zeer waarschijnlijk bij de lange afwezigheid van Vilain XIII uit Aalst in de loop der volgende maanden. Wel wordt de kwestie nog eens opgerakeld tijdens de beraadslaging over de subsidie op 5 oktober 1749. Ook op 14 oktober 1749 komt het landscollege er nog eens op terug. Drie leden van het landcollege, die de volgende dag naar Brussel gaan, profiteren zelfs van hun audiëntie bij Botta Adorno om de Minister erover te spreken en op zijn vraag leggen zij zelfs

(9) ALA, 91; actum van 29 april 1749. Cfr. Algemeen Rijksarchief te Brussel. Secrétairerie d'état et de guerre (verder SEG), 1946: *Réflexions pour l'érection des ambulants*.

hun voorstellen vast in een verzoekschrift. Doch daarbij blijft het voorlopig dan ook ¹⁰.

Slechts 'n jaar later, wanneer Vilain XIII in zijn functie van voorzitter hersteld was — deze functie was hem ontnomen wegens een onvriendelijke consulte van de Geheime Raad, waarbij persoonlijke weerwraakname van raadsheer G. Pycke niet uitgesloten schijnt ¹¹ — zou de zaak hernomen worden. In 1750 drong het landscollege van Aalst opnieuw aan en weldra werd de Geheime Raad belast met een consulte over de aangelegenheid. Raadsheer Limpens werd als verslaggever aangeduid. Deze zette het raderwerk van de Oostenrijkse bureaucratie in werking: de Raad van Vlaanderen werd om advies verzocht en de fiscaal werd belast met een onderzoek *de incommodo* in de streek van Aalst. Weldra kon een klein dossier aan de Geheime Raad overgemaakt worden.

Ernstig verzet was niet gerezen tegen het plan een beroepscorps van veldwachters te benoemen. Twee personen hadden zich bij de fiscaal aangemeld: de markies van Lede, die inzage had gevraagd van de stukken betreffende deze zaak en de procureur van de abdij van Affligem, die de fiscaal liet acteren dat de bewaking van het land een personele last was en niet tot een reële last mocht vervallen ten koste van de gemeenschap. De fiscaal had daarop aan de procureur uitgelegd dat het landscollege in de huidige omstandigheden reeds geld uitgaf aan de boerenwacht. Deze had dan eenvoudig zijn protest herhaald tegen een toekomstige maatregel, die de generaliteit van het land zou belasten met de kosten van de politie. De fiscaal had ten slotte zelf een juridische twijfel geuit in het dossier: konden de bewoners van de buiten wel ontlast worden van alle wacht, indien men de aanstelling van een beroepspolitie doorzette?

Op 8 februari 1751 was Limpens eindelijk met zijn consulte klaar: zijn advies was volkomen afwijzend. Hij ging uit van het principe dat de gewapende macht van de provoost van het hotel de opdracht had de rust en de veiligheid van het land te verzekeren. Vlaanderen wilde echter niet van deze gendarmerie weten: reeds meermaals had de provincie bij het toestaan van de bede als voorwaarde gesteld dat de gendarmen, die in Vlaanderen gestationeerd waren, zouden terug getrokken worden, z.g. omdat zij de bevolking tot overlast zouden strekken. Daar Aalst geen provoostelijke soldaten wilde hebben, moest het maar verder zijn plan trekken met de boerenwacht om orde en veiligheid in zijn ge-

(10) SEG., 1945: Verzoekschrift van oktober 1749. ALA., 92: actum van 5 november 1749.

(11) P. LENDERS, *Wie werd burgemeester te Aalst in 1743?* in *Het Land van Aalst*, jg. III, 1951, blz. 131-132.

bied te verzekeren. De voorgestelde oplossing kwam daarbij veel te duur ¹².

Wellicht zou daarmee alles de doofpot ingegaan zijn, had Botta Adorno niet een grote belangstelling gekoesterd voor de ideeën van Vilain XIII en hem door alles heen gesteund. In het begin van de maand maart 1751 ontbood hij hem naar Brussel om hem van de uitslag van de consulte op de hoogte te brengen. Confidentieel deelde hij hem tevens mee dat ook vanwege de Staten-deputatie in Vlaanderen verzet gerezen was tegen het plan. De Minister wilde nochtans graag een compromis zoeken, dat zowel de Geheime Raad als het landscollege van Aalst zou voldoen en had daartoe een regeringsjointe bij hem ontboden. Tijdens de samenkomst van deze jointe stelde hij voor dat Aalst de provoostelijke gendarmen zou aanvaarden, het college zou echter zelf mogen beslissen hoeveel man politie het verlangde. Vilain XIII wees natuurlijk dit voorstel af: het was reeds dikwijls gedaan, maar was steeds afgewimpeld geworden door de Vlaamse besturen. Daarop kwam de voorzitter van de Rekenkamer, F. Cordeys, in het debat tussen. Deze weigering vond haar oorsprong, beweerde hij, in geldafpersingen; de militairen die niet op tijd hun soldij kregen, waren in geldnood en trachtten dan elders het geld los te krijgen. Dit euvel zou zich niet meer voordoen, vermits het hoofdcollege van Aalst hen zou betalen en commanderen en desnoods diegenen mocht terugsturen tegen wie het klachten had.

Deze voorwaarden boden volgens Vilain XIII een voldoende waarborg. Men werd het dan ook gauw eens over de punten van het contract van aanneming: het politiepersoneel zou op kosten der regering gekleed worden; om de vier maanden zou het vervangen worden om niet te gewinnen aan het Aalsterse; om dezelfde reden zouden de gendarmen niet mogen huwen met een meisje uit dit gewest: de vrees voor represailles vanwege de misdadigers tegen de familie van de vrouw zou hen immers van het vervullen van hun plicht kunnen afbrengen; het politiecorps zou aangevoerd worden door een luitenant, die al zijn instructies van het hoofdcollege zou krijgen; de soldij zou negen stuivers per dag bedragen voor de gewone gendarm en vijftien stuivers voor een gendarm te paard en bovendien zou elk van de gendarmen nog een globale supplementaire som van vier gulden per maand ontvangen; ten slotte werd gestipuleerd dat zij zelf voor hun onderhoud en dat van hun paarden moesten zorgen alsook voor vuur en licht, tenzij

(12) SEG., 1946: Consulte van de Geheime Raad van 8 februari 1751. *ALA.*, 92: actum van 17 november 1750, 10 en 15 januari 1751. Over de compagnie boogschutters van de provoost van het hotel zie A.H. SCHILLINGS, *Overzicht van de geschiedenis van onze instellingen* (Brussel, 1945), blz. 140.

wanneer zij bij buitengewone opdrachten elders moesten logeren.

Daar de bespreking goed vlotte en vruchtbaar bleek te zijn, werd ook de procesprocedure voor de aangehouden en ter sprake gebracht. Iedereen was akkoord dat de criminele rechtspleging te kostelijk was en te lang aansleepte. Botta Adorno stelde voor de berechting door de provoost te laten geschieden te Brussel: zij had tenminste het voordeel expeditief te zijn. Vilain XIII wees er dan op dat het probleem eigenlijk nog heel wat ingewikkelder was en ook de wijze van bestraffing zou moeten herzien worden. Hij gaf hierbij een eerste kijk op zijn plan een correctiehuis te organiseren. Dit leek echter buiten de verwachting van de jointe te liggen, die deze aangelegenheid tot een latere samenkomst verschoof.

Zo Vilain XIII erg tevreden was over het gevonden compromis en aan het landscollege liet weten dat, vermits de gendarmen volledig onder het bevel van de regionale instanties stonden, aan alle verlangens voldaan was, wilden zijn collega's toch niet instemmen met het bereikte akkoord. Zij lieten aan hun voorzitter weten dat zij niet konden geloven dat de gendarmen van de provoost zó van het landscollege zouden afhankelijk zijn dat dit hen voor de minste tekortkoming zou mogen straffen of wegzenden. Zij verlangden daarbij van hun politie wachtdiensten bij nacht zowel als overdag. De soldij vonden zij tevens te hoog. Er bleef dus niets anders over dan de oude ellende nog maar wat te laten aanlopen. In elk geval gaf het college met zijn voorzitter de voorkeur aan een correctiehuis boven de provoostelijke berechting¹³.

Deze stellingname was voor Vilain XIII zo'n verrassing, dat hij onmiddellijk zijn besprekingen te Brussel afbrak en naar Aalst terugkeerde. Bij de eerste vergadering van het landscollege bracht hij de zaak der provoostelijke gendarmen opnieuw ter sprake, zette zijn standpunt uiteen, weidde uit over de bekomen waarborgen en verklaarde hoe hij de rechtspleging en de bestraffing liefst georganiseerd zag. Het moet een magistraal exposé geweest zijn, want de vergadering verklaarde zich nu eensgezind voorstander van al wat hij voorstelde.

Op 16 maart 1751 stemde het college een tegenvoorstel van overeenkomst, waarin men de soldij o.a. met één stuiver vermindert, maar in de plaats hiervan een premie inschakelde voor de gedane aanhoudingen. In dit ontwerp van contract werd natuurlijk het gezag van het landscollege over de provoostelijke solda-

(13) SEG., 1945: Botta Adorno aan Vilain XIII op 8 februari 1751. ALA., 92: actum van 12 en 14 maart 1751; 229: minuut van brief van 19 februari 1751 (zonder aanduiding van bestemming), Vilain XIII aan hoofdcollege van Aalst s.d. (11 maart 1751) en antwoord s.d. (12 maart 1751).

ten zeer duidelijk beklemtuond: zij zouden zelfs door het college mogen afgedankt worden zonder verdere verklaring. Verder werden reeds een hele reeks stipulaties opgenomen in verband met de rechtspleging: de aangehouden landlopers moesten uitgeleverd worden aan het college, dat kennis nam van alle delikten, het onderzoek moest gebeuren in aanwezigheid van vijf leden, waarvan er ten minste drie rechtsgeleerde moesten zijn en alles moest zonder vergoeding gebeuren. Om aan de grote onkosten van de boetstraffelijke rechtspleging te verhelpen bood het college aan weldra een voorstel van nieuwe criminele rechtspraak in te dienen. Het was niet weinig gedurfd ¹⁴!

Twee dagen later konden twee afgevaardigden van het landscollege, pensionaris Lenaert en de baljuw van Gavere, Raellen, het tegenvoorstel van contract aan Botta Adorno overhandigen. Terzelfder tijd boden zij hem een voorlopige memorie van toelichting aan aangaande de bouw van een tuchthuis. Het was het eerste geschrift van Vilain XIII over de kwestie die hem in de zeventiger jaren nog zou bezighouden. Zijn opzet bestond er vooral in reacties van de regeringsmilieu's uit te lokken. Voortaan was dus de zaak van het correctiehuis definitief aanhangig gemaakt te Brussel ¹⁵.

*
**

De memorie van toelichting, die samen met het ontwerp van overeenkomst aan de Gevolmachtigde Minister overhandigd was, omvatte drie kleine verhandelingen: de eerste zette de voordelen uiteen van een beroepspolitie, de tweede weidde uit over de zin van een tuchthuis terwijl de derde de financiële aspecten van deze plannen besprak. Wat was de inhoud van deze memorie van toelichting? Beperkte de auteur zich tot de repressie van de misdadigheid of sprak hij reeds over het uitroeien van de oorzaak, het pauperisme en de werkloosheid? Vilain XIII deed in zijn schrift eerst opmerken dat de aanhouding van landlopers, zoals deze door de wet voorgeschreven werd, geen oplossing bood en dat men verder moest zien. De leegloperij had een economisch en een sociaal aspect, beweerde hij, zij was een kwaad voor het land, « een ononderbroken diefstal ten nadele van de staat », een leerschool voor immoraliteit en een « opleiding in het stelen ». De oplossing door de wetgeving voorgestaan vond hij weerzinwekkend wegens de gestrengheid, zij raakte daarbij niets eens de wortel van het

(14) ALA., 92 : actum van 16 maart 1751.

(15) ALA., 92 : actum van 21 maart 1751. SEG., 1946 : Memorie van toelichting s.d. (18 maart 1751).

kwaad. Noch de verbanning, noch de lijfstraffen waren in staat de bedelaar te veranderen, terwijl de doodstraf voor dit delikt voorzien, nooit toegepast werd. De oplossing lag nochtans voor de hand: men behoefde slechts de aangehouden bedelaar te omvormen, hem op te voeden tot liefde voor de arbeid en hem een stiel aan te leren. Dat was het doel van de opsluiting in een correctiehuis ¹⁶.

Het was een van de illusies van Vilain XIII en wellicht ook van de samenleving in het midden der achttiende eeuw, te geloven dat het volstond knappe vaklui te bezitten om winstgevende arbeid te verschaffen. Pas met het verloop van de jaren zou hij zich rekenschap ervan geven dat hiertoe ook een gunstig economisch klimaat nodig was. Men mag trouwens de toestanden van de achttiende eeuw niet met de bril van een twintigste eeuw bekijken en beoordelen. Men mag bv. niet vergeten dat de talrijke spinsters en wevers, die een eigen installatie aan huis hadden en voor eigen rekening werkten, precies geen reclame waren voor arbeidzaamheid, daar hun arbeid veelal op onvoldoende wijze geremunereerd werd.

Vilain XIII voorzag nochtans zo'n groot succes voor zijn tuchthuis, dat alleen de vrees er te zullen opgesloten worden veel mensen reeds naar een regelmatige arbeid zou voeren. Zijn voorstel zou er dan ook toe bijdragen de echte armen te onderscheiden, d.w.z. degenen die onbekwaam waren door hun arbeid hun onderhoud te verzekeren.

De financiële zijde van de geplande instelling was niet vergeten. Op korte maar duidelijke wijze gaf het verslag een overzicht van de bekostigingsmogelijkheden. Om de bouw van het correctiehuis te betalen zouden nieuwe taksen geheven worden. Een kleine uitweiding over de fiscaliteit gaf de auteur de gelegenheid voorop te stellen dat alleen consumptiebelastingen mochten in aanmerking genomen worden. Niet alleen vond hij dat de rechtstreekse belastingen reeds te zwaar drukten, verbruikstaksen werden ook gemakkelijker gedragen. Daar de begoede klassen de eerste waren om te genieten van de uitroeiing der misdadigheid en bedelarij paste het ook dat zij vooral er de kosten van zouden dragen. Een taks van twee oordjes per fles Franse wijn zou abdijen, pastoors en adel treffen en een taks van één oordje per pot « vreemd » bier zou de bijdrage zijn van baljuws, handelaars en griffiers. Een taks van zes oordjes per stoop brandewijn, reeds

(16) Zo tijdens de bezetting een veroordeling tot de Franse galeien was voorgesteld, kwam nu de gedachte van een correctiehuis op. Een dergelijk voorstel zou in 1753 ook door Brabant gedaan worden aan de regeringsinstanties. Cfr. P. BONENFANT, *o.c.*, blz. 103.

toegestaan door de regering maar nog niet geheven, zou het fonds vervolledigen dat het kapitaal voor de bouw moest amortiseren. Ten bewijze dat deze belastingen de bevolking niet onaangenaam waren, stelde het verslag voor een onderzoek « *de incommodo* » door de fiscaal van Vlaanderen te laten instellen. Het zou ten overvloede bewijzen dat volk en eigenaars op de buiten deze taksen graag aanvaardden...

Botta Adorno uitte zijn tevredenheid over het voorstel, maar hield er niet van dat men in Vlaanderen het bier uit de andere provincies op een speciale wijze takseerde. Zo immers verstond men de uitdrukking « vreemd bier ». Indien de opbrengst van de taks op de wijn en de brandewijn echter onvoldoende was, kon men achteraf nog steeds de regering hiervan op de hoogte brengen. Kortom het landscollege van Aalst kreeg de toelating een officieel verzoekschrift aan de landvoogd aan te bieden.

*
* *

Het principieel akkoord van de Gevolmachtigde Minister betekende een eerste succes. IJverig spanden Vilain XIII en zijn collega's zich nu in alle details zó goed te regelen dat de definitieve aanvraag zou slagen. Het kwam er vooral op aan te voorkomen dat het regionaal particularisme een beletsel zou vormen tegen de uitvoering van het plan. Daar de tegenstelling Aalst-Geraardsbergen gemakkelijk acuut werd, hield de burgemeester van Aalst eraan zijn collega van Geraardsbergen, de Partz, heel speciaal uit te nodigen deel te nemen aan de laatste beraadslagingen. Vooral de financiële regeling moest in volledige eensgezindheid getroffen worden.

Op 27 maart 1751 werden door het landscollege de belastingen op de brandewijn en de Franse wijn gestemd en men stipuleerde hierbij dat niemand van deze taks zou exempt zijn, zelfs de bedelorden niet, daar niemand vrij was van het gevaar van inbraak of diefstal. Daar de steden van Aalst en Geraardsbergen zelf reeds dergelijke taksen hieven, werd overeengekomen dat zij zouden voortgaan dezelfde taksen te heffen en alleen een klein erkenningsrecht aan het hoofdcollege zouden betalen.

Op het stuk van de rechtspleging kwam men ook tot een gemeenschappelijk standpunt: men zou te Brussel blijven vragen dat de berechting en dat het beheer van het correctiehuis aan het landscollege zouden opgedragen worden; de leden beloofden al het werk hiervoor gratis te zullen verrichten. De uitvoering der veroordeling zou aan de gewone beulen gelaten worden in geval er lijfstraffen toe te dienen waren. Daar het landscollege slechts

zes maal per jaar gedurende één maand zetelde, werd voorzien dat bij afwezigheid van de leden de boosdoeners in de onderscheiden ammanieën van de streek zouden gedetineerd worden en bij de volgende zitting naar Aalst zouden gebracht worden.

Ten slotte werd ook de plaats van het tuchthuis ter sprake gebracht. Hier verdween de schone eensgezindheid, die tot nog toe de vergadering had bezielde. Zo de meerderheid de stad Aalst het meest geschikt achtte, verlangden de vertegenwoordigers van Geraardsbergen dat het rasphuis in hun stad zou opgetrokken worden of ten minste in Zottegem, dat een meer centrale ligging zou hebben. Zo Aalst met zeven stemmen tegen twee de voorkeur kreeg, was nochtans hiermee de oude tegenstelling in al haar heftigheid wakker geroepen¹⁷. Burgemeester de Partz zou hier een lelijke rol spelen en weldra in het schepencollege van zijn vaderstad zowel als in de raad der notabelen de oude veten weer doen opleven en uiteindelijk een verzetsactie ontketenen, die de realisatie voorgoed zou verhinderen. Wij moeten daarom enigszins in detail de slingerpaden van dit verzet volgen.

Op 14 april 1751 was Vilain XIII weer te Brussel, waar de Gevolmachtigde Minister hem ontboden had. Hij had pensionaris Lenaert en baljuw Raellen meegenomen om de onderhandelingen niet alleen om zijn persoon te doen draaien. Botta Adorno hernieuwde zijn voldoening over het bijgewerkte plan en drukte de hoop uit dat het weldra zou goedgekeurd zijn. Hij deelde hun tevens mee dat hem vanwege de magistraat van Geraardsbergen een protestschrijven aangeboden was. Dit tekende verzet aan tegen de voorgestelde belastingen: de wijn was reeds getakseerd in de stad Geraardsbergen en de taks op de brandewijn had een heftige reactie verwekt bij het volk, toen zij in 1714 toegestaan werd. Het schrijven maakte ook de beslissing verdacht al de criminele processen gratis af te handelen: dit was slechts een voorwendsel voor het landscollege om het hele jaar door te kunnen vergaderen. Vroeger duurden de beraadslagingen slechts vier of vijf dagen, nu had men het al tot zes maanden gebracht, weldra zou men twaalf maanden kunnen zetelen. Ten slotte moest men zich ook verwachten, aldus het protest, aan een verzet vanwege de leenhoven en plaatselijke rechtbanken. Botta Adorno suggereerde daarom al maar onmiddellijk dat men de aanvraag van een octrooi voor de bouw van een correctiehuis zou doen vergezeld gaan van een clause van non-prejuditie voor de andere gerechtshoven.

Met de verontwaardiging van aufgeklärte filanthropen riepen de drie uit, nadat Botta hun de bezwaren van Geraardsbergen had

(17) ALA., 92: actum van 27 maart 1751; 93: actum van 12 mei 1751.

meegedeeld, dat alleen kwaadwilligen zulke enormiteiten konden opdissen. Met de hand op het hart konden ze verzekeren dat alleen het welzijn van het volk en niet hun eigen voordeel hun doel was.

De Minister was getroffen door de toon van oprechtheid en liet de afgevaardigden van Geraardsbergen ontbieden om in het bijzijn van de leden van het landscollege van Aalst uitleg te verstrekken. Zij onttrokken zich echter aan deze karwei en lieten de Minister antwoorden dat met het indienen van het protest hun taak beëindigd was¹⁸.

Gelukkig liet Botta Adorno zich dan ook niet beïnvloeden door het protestschrijven en wilde graag de besprekingen doorzetten. De Aalsterse afgevaardigden gaven na ruggespraak met hun college toe op het standpunt van de soldij, daar de Minister absoluut één stuiver per dag meer wilde bekomen. Verschillende andere detailkwesties van financiële aard werden geregeld en op 3 mei 1751 kwam men eindelijk tot een akkoord dat de beide partijen bevredigde. Botta Adorno zelf was erg tevreden en herhaalde in de audiëntie van afscheid dat nu alle moeilijkheden van de baan waren en dat zij tegen 15 mei alle toelatingen zouden in handen hebben. Wat overbleef waren nog slechts enkele formaliteiten. Een van deze formaliteiten bleek het advies van de Geheime Raad te zijn. Daar het memorandum van maart ondertussen in de bureau's zoek geraakt was, verzocht de Minister de afgevaardigden van Aalst een nieuwe tekst in te zenden, die hij dan zou voorleggen aan de raad.

De Aalstenaars vonden het uitstel tot 15 mei klaarblijkelijk te lang. Zij legden de Minister uit dat de meimaand de meest gunstige tijd van het jaar was om bakstenen te vervaardigen en kalk te doen leveren en dat men het correctiehuis graag onder dak zou hebben vóór de winter. Alle uitstel deed hen een kostbare tijd verliezen. Botta Adorno gaf hun daarop de mondelinge toelating om reeds bouwstenen en kalk te bestellen.

Zo leek de bouw van het Aalsters tuchthuis verzekerd. Het landscollege maakte haast met de uitvoering. F. Pulinx de Jonge van Brugge, dezelfde die twintig jaar later nog zou aangesproken worden door Vilain XIII en dan het octogonale plan vond, werd belast met de uitwerking der plannen en bestekken. De levering van twee miljoen bakstenen werd aanbesteed en te Doornik werd kalk besteld. De bouw zelf scheen nog slechts een kwestie van

(18) ALA., 92: actum van 27 april 1751; 93: actum van 20 mei 1751. Rijksarchief te Gent, Archief van de stad Geraardsbergen (verder AG.), reg. 51, fol. 155-156^v.

tijd te wezen, toen nieuwe onverwachte moeilijkheden zich voordeden ¹⁹.

*
* *

Het is het noodlot van J.J.P. Vilain XIII geweest dat hij gedurende de meeste jaren van zijn openbare ambten enkele zeer nijdverige, persoonlijke vijanden gehad heeft. De familie Pycke vormde wellicht wel de voornaamste onder hen. De zoon van raadsheer G. Pycke, lid van de Geheime Raad, Pierre-François was reeds meer dan eens als rivaal van J.J.P. Vilain XIII opgetreden. In 1749 was hij zelfs onder impuls van de Aalsterse burgemeester als eerste raadspensionaris van het land van Aalst afgezet. Overtuigende bewijzen van vervalsing in geschriften hadden deze verwijdering voldoende gerechtvaardigd. Toch had dit schandebrengend ontslag niet kunnen verhinderen dat de zeer briljante jonge jurist, die Pierre-François Pycke was, kort daarop tot pensionaris-actuaris van de Staten van Vlaanderen aangesteld werd. De familie Pycke bleef Vilain XIII echter voor die eerste afzetting nog lang een kwaad hart toegedragen ²⁰.

Te Aalst had men aanvankelijk geen haast gemaakt met het opstellen van een nieuw verzoekschrift. Ook Vilain XIII moet erg in beslag genomen geweest zijn door de aanbestedingen en het bespreken der plannen, want het werd 20 mei eer hij klaar was met zijn nieuwe tekst. Hij had zijn memorie van toelichting aanzienlijk uitgebreid en verrijkt met citaten en voorbeelden uit de oudheid en uit de geschiedenis van het land van Aalst. Op 21 mei keurde het landscollege de tekst goed en belastte de auteur met het aanbieden van zijn pennevruchten te Brussel ²¹. Tot zijn ontzetting vernam hij hier dat raadsheer G. Pycke aangeduid was tot verslaggever van de Geheime Raad in deze aangelegenheid, ofschoon anders raadsheer Limpens met dergelijke zaken belast werd. Dit nieuws kwelde hem erg; hij deelde oprecht aan de Gevolmachtigde Minister mee dat hij niet meer naar Brussel zou komen, daar het hier ging om een zaak die hem persoonlijk ter harte ging en door hem bedacht was en de familie Pycke hem overal bleef achtervolgen met haar wraakzucht.

(19) ALA., 93 : actum van 8 en 9 mei 1751 ; 229 : H. Pulinx aan de eerste schepen van Aalst, Pyl du Fayt, op 25 mei 1751. Over H. Pulinx zie P. BONENFANT, *o.c.*, blz. 286, noot 3.

(20) Zie hierover P. LENDERS, *De politieke Crisis in Vlaanderen omstreeks het Midden der achttiende Eeuw*, blz. 12, noot 3.

(21) Nog voor het college de tekst goedkeurde, had Vilain XIII ze vertrouwelijk meegedeeld aan de sekretaris van Staat en Oorlog, H. de Crumpipen. Het verzoekschrift en het dossier berust in SEG., 1945.

Botta Adorno trachtte aanvankelijk de Aalsterse burgemeester gerust te stellen en beloofde zijn volle steun aan de plannen. Hij beloofde hem o.a. dat indien de Geheime Raad op voorstel van Pycke het geraadzaam zou vinden het advies in te winnen van de Raad van Vlaanderen, hij bij de stukken een persoonlijke brief zou voegen gericht aan de voorzitter van de raad en bestemd om deze op de hoogte te brengen²². Niettegenstaande deze mooie beloften zou heel het vervolg slechts één oppositiemanoeuvre wesen : eerst zou Pycke de zaak doen aanslepen, daarna ze eenvoudig kelderen. Erg was het ook dat het verzet van Geraardsbergen ondertussen niet ontwapend was en op het critieke moment opnieuw zou toeslaan.

Na veertien dagen wachten bleek de zaak in de Geheime Raad nog niet ter studie gelegd te zijn, ofschoon er hoogdringendheid was gezien men reeds met de aanbestedingen begonnen was. Pycke sr vond een gemakkelijk excuus : men had hem nog geen dag aangeduid om zijn verslag « op het tapijt » te brengen. Afgevaardigden van Aalst drongen daarom aan bij de voorzitter van de raad en eindelijk, op 11 juni, kwam de uitslag van de consulte bij de Minister aan. Zij verzocht hem dringend niets te ondernemen in de zaak van het correctiehuis zonder in de milieu's van de Staten van Vlaanderen om advies gevraagd te hebben. Botta Adorno raadde de Aalstenaars dus aan zelf de Deputatie der Staten te gaan vinden, haar mening te vragen over het voorstel en deze dan zonder dralen aan hem over te brengen. Het verwijzen naar de Staten betekende in feite een verzenden naar Pycke jr, die pensionaris-actuaris van de Staten en van de Deputatie was en reeds een grote invloed op de leden van de Deputatie begon uit te oefenen. Kortom Pycke-vader verwees naar Pycke-zoon, het werd een lopen van Pontius naar Pilatus. De intrige zou echter mislukken door de vlugheid waarmee de Aalstenaars op de raad van de Minister ingingen.

De afgevaardigden trokken dus zonder veel moed naar Gent. Een vriendelijke en glimlachende pensionaris beloofde hun de zaak te rapporteren en wist hun reeds de volgende dag mee te delen dat de heren van de Deputatie het opzet heel nuttig vonden en bij de regering een gunstig advies zouden uitbrengen, zo zij erom verzocht werden.

Botta Adorno was uiterst tevreden met het resultaat. Alles was nu klaar, het kwam er alleen nog op aan de juiste formulering te vinden voor de nodige octrooien. Een jointe werd samengeroepen, waarin naast de afgevaardigden van Aalst raadsheer Pycke

(22) ALA., 93 : actum van 21 en 26 mei 1751.

en de sekretaris van Staat en Oorlog, Crumpipen, zitting hadden. Op deze samenkomst uitte Pycke een nieuwe reeks bezwaren: men moest nog inlichtingen nemen over de nieuwe taksen, men moest eerst nog in detail weten welke ambachten zouden uitgeoefend worden in het correctiehuis enz. enz. Botta Adorno, die klaarblijkelijk niet mans genoeg was om over het inopportune aandringen van Pycke sr zo maar heen te stappen, hakte uiteindelijk de knoop door: men zou zich tevreden stellen met een onderzoek *de incommodo* over de nieuwe belastingen. Wellicht vond hij deze concessie ongevaarlijk na de gunstige uitslag, die een analoog onderzoek een half jaar vroeger te beurt gevallen was. In elk geval kreeg Aalst verdere mondelinge toelatingen: het hoofdcollege mocht reeds maatregelen treffen voor het beheer en het dagelijks bestuur van het correctiehuis en voor het onderhoud der gevangenen, dat men wilde in pacht geven. Zo verloor het landscollege zijn vertrouwen niet in de goede afloop van de onderhandelingen te Brussel. In de tweede helft van juli kondigden affiches te Brussel de aanbesteding aan van het bestuur van een correctiehuis te Aalst ²³.

*
**

Het openbaar onderzoek door de fiscaal in Vlaanderen geopend zou de rechtstreekse aanleiding worden tot het kelderen van de plannen van Vilain XIII. Het zou de twee oppositiecentra Geraardsbergen en de Pycke's, samenbrengen en door hun gezamenlijke actie Aalst de pas doen afsnijden.

De magistraat van Geraardsbergen had na het protest, dat zij op zo ongelukkige wijze had aangetekend te Brussel in april 1751, niet van verdere actie afgezien. Op 13 mei had zij een erg onhandig manœuvre uitgehaald. Een officiële delegatie had zich op die dag in het landhuis te Aalst aangemeld en er de mededeling gevraagd van alle stukken, die verband hielden met het invoeren van een beroepspolitie en het oprichten van een correctiehuis. Het college had laten antwoorden dat dit optreden iedereen ten zeerste verwonderde: de burgemeester en de eerste schepen van Geraardsbergen hadden immers aan alle beraadslagingen deelgenomen en alle beslissingen goedgekeurd. Slechts betreffende de plaats waar het correctiehuis moest komen hadden zij een voorbehoud gemaakt. Vooral burgemeester de Partz werd voorwerp van critiek: zijn houding werd volkomen unfair geheten. Het hoofdcollege had alles gedaan wat in zijn macht was om de positie der lokale gezag-

(23) ALA., 93: actum van 7 juli 1751; 229: Sleypen, agent bij het Hof, aan het hoofdcollege van Aalst op 24 juli 1751. SEG., 1582: fol. 156-157.

draggers te verbeteren en de privileges van steden en dorpen onaan-geroerd te laten en toch was de Partz nu plots van gedachte veranderd. Om gelijk te krijgen op het punt van de plaats van het correctiehuis bewoog hij hemel en aarde en beschuldigde hij het landscollege van schending van privileges. Er was echter nog meer: het landscollege hield eraan de afvaardiging van Geraardsbergen te verklaren dat hun burgemeester wegens onregelmatigheden zijn vertrouwen verloren had. Hij had nl. akten vervalst door er clausules ten zijnen profijte en ten voordele van Geraardsbergen aan toe te voegen. Zo had hij het geld van de generaliteit onttreemd. « Uw burgemeester, heren, moet U verdacht zijn. Stuurt ons een andere afgevaardigde, wij zullen hem graag ons vertrouwen schenken ».

Na deze harde woorden werd het antwoord van het landscollege gematigder. Ofschoon het hiertoe geen enkele verplichting bezat, gaf het — om zijn goede wil te tonen — een overzicht van heel de strijd tegen de misdadigheid en van de betekenis van een correctiehuis. Het vroeg tevens de bezwaren van Geraardsbergen te mogen kennen om de nodige verduidelijkingen te kunnen geven.

Aan de Gevolmachtigde Minister werd een copie van het antwoord gestuurd. Het optreden van Geraardsbergen had immers een vérgaande beslissing uitgelokt : burgemeester de Partz werd uit het landscollege gesloten en de zitpenningen waarop hij recht had, werden aangeslagen. De regering was wel verplicht in de maand juli een andere burgemeester in zijn plaats te benoemen.

Geraardsbergen had intussen verdere stappen aangewend te Brussel. Vooral bij Pycke sr had de magistraat geageerd, daar zij bij Botta Adorno zeer koel ontvangen was. De Minister had hun laten weten dat hij het initiatief van Aalst zonder voorbehoud steunde en dat hij hun optreden misplaatst vond. Er bleef de stad dus niets anders over dan te profiteren van het onderzoek *de incommodo*, door de fiscaal van Vlaanderen geopend, over het invoeren van de twee nieuwe taken ²⁴.

De magistraat orchestreerde daarom een ruime oppositiebeweging tegen de plannen van Aalst. De dorpsbesturen van het distrikt Geraardsbergen werden voor een vergadering in de stad uit-

(24) Op 17 mei 1751 wordt de Partz uit het hoofdcollege gesloten en in het begin van juli wordt in Geraardsbergen een nieuwe burgemeester benoemd. Na twee jaar wordt de Partz na tussenkomst van de voorzitter van de Rekenkamer, P.F. de Cordeys, en het ondertekenen van een aantal voorwaarden in ere hersteld, doch in 1760 opnieuw uitgesloten. Zie ALA., 93 : actum van 13 en 17 mei, 7 en 18 juli 1751, van 24 augustus en van 6 en 15 september 1753. SEG., 1945 : Vilain XIII aan Botta Adorno op 20 mei 1751 ; 1949 : actum van het hoofdcollege van Aalst van 11 en 17 mei 1751 en brief van het hoofdcollege aan Cobenzl op 13 maart 1760. AG., 51, fol. 157-158^v ; 259 : Vertoogsschrift s.d., Getuigsschrift van Charlier, agent bij het Hof, van 14 mei 1751.

genodigd, waar men hen vroeg verzet aan te tekenen bij de fiscaal tegen het ondernomen correctiehuis. Ook de grote gelanden werden door de magistraat verzocht aan deze beweging mee te doen. Het landscollege was erg verbolgen, wanneer het op de hoogte kwam van deze vergadering. Geraardsbergen had zich immers rechten aangematigd die alleen aan het landscollege toekwamen, het had daarenboven het college belasterd door te beweren dat zijn beheer onrechtvaardig was en het volk verdrukte.

De heren van het landscollege vertolkten hun ontevredenheid in een heftig vertoogschrift. Dit verzocht de regering de magistraat van Geraardsbergen af te keuren en het landscollege toe te laten een schadevergoeding te eisen. Ongelukkiger wijze kwam dit vertoogschrift bij de Geheime Raad en Pycke sr terecht. Het enige resultaat was dat de fiscaal belast werd de magistraat van Geraardsbergen te onderhoren. Daarna ging alles de doofpot in ²⁵.

Ondertussen had niet alleen Geraardsbergen zijn verzet georganiseerd, ook de Pycke's hadden gelegenheid gevonden hun vrienden te alerteren bij zoverre het onderzoek *de incommodo* de hele plannenmakerij van Vilain XIII zou doen stranden. De fiscaal moest verzet acteren, dat uit allerlei middens kwam: verzoekschriften uitgaande van particulieren verzochten de Minister paal en perk te stellen aan de onderneming van Aalst en een document vanwege de Vlaamse Statendeputatie deelde de regering mede dat de Deputatie zelf van plan was een correctiehuis te bouwen zonder enige verhoging van taksen en dat deze instelling dienstig kon zijn voor heel de provincie Vlaanderen. Botta Adorno nam dit plotse aanbod als heel ernstig aan: zonder verdere navraag, zonder zich zelfs rekenschap te geven dat de financiële toestand van Vlaanderen en het graven van de Coupures te Gent en te Brugge de uitvoering van dit plan onmogelijk maakten, gaf hij er Aalst kennis van op 15 augustus 1751 en liet doorschemeren dat hij zijn steun aan het Aalsterse initiatief onttrok. Om het ondernemende hoofdcollege, dat zich met zijn toelating reeds in heel wat onkosten gestoken had, toch enigszins te troosten, liet hij horen dat hij bereid was een gunstige beslissing te nemen in de zaak van het kanaal Aalst-Baasrode, waarvoor het hoofdcollege sinds een jaar een octrooi had aangevraagd ²⁶.

(25) ALA., 93 : actum van 11, 24, 25, 28, 29 en 31 juli en van 8 en 9 september 1751 ; 229 : Vertoogschrift s.d.

(26) Samenkomsten om het verzet te organiseren werden gehouden te Geraardsbergen, Ronse, Ninove, Aalst en Gent. Men is ook rondgegaan om handtekens te verzamelen voor een vertoogschrift. Cfr. AG., 51. fol. 162-166 ; 259 : Vertoogschrift van Geraardsbergen s.d. ALA., 93 : actum van 8 en 9 september 1751. SEG., 1945 : Landscollege van Aalst aan Botta Adorno op 18 augustus 1751 en antwoord van Botta Adorno van 28 augustus 1751 ; 1965 : Goethals aan Botta Adorno op 1 augustus 1751.

Deze volte-face bij de Minister betekende een zware slag voor Vilain XIII en zijn collega's. Zij probeerden nog de zaak van het correctiehuis te redden door hun andere plannen — vooral het graven van een vaart van Aalst naar Baasrode en het aanleggen van een steenweg van Aalst naar Geraardsbergen — op te geven en door af te zien van alle nieuwe taksen voor het bouwen en het onderhouden van het correctiehuis. Niets mocht baten. Te Brussel werd de beslissing op de lange baan geschoven: men zou niets doen vóór de terugkeer van Karel van Lorreinen op 20 november²⁷. Ondertussen ontwapende de vete der Pycke's niet, vooraleer hun vijand geëlimineerd was. De stemming van de jaarlijkse bede door de Staten van Vlaanderen was voor Pycke jr de geschikte gelegenheid om al de plannen van Vilain XIII definitief te kelderen. Hij wist de Gentse clerus en de Gentse Collatie te bewerken en kon hen doen protesteren, bij de stemming over de bede, tegen de door Aalst voorgenomen openbare werken. Op 27 november 1751 deed hij hun protest als *conditio sine qua non* voor het toestaan van de bede opnemen. Dit betekende dat de regering te Brussel enkel op het geld van Vlaanderen zou mogen rekenen in geval zij Aalst verbood de weg Aalst-Geraardsbergen aan te leggen, het kanaal Aalst-Baasrode te graven en het geplande correctiehuis te bouwen. Deze openbare werken heten « inutiles, préjudiciables et ruineux à la généralité du pays d'Alost et de la province »²⁸.

Deze inlassing in de akte voor het toestaan van de bede bete-

(27) Archief van de Raad van Vlaanderen (Rijksarchief te Gent), 3515: Landscollege van Aalst aan de raadsfiskaal op 29 augustus 1751. AG., 51, fol. 167-168, 170-172^v. Archief van de Staten van Vlaanderen (Rijksarchief te Gent), 427 en 895, fol. 236-239^v, 256-258.

(28) De akte van 27 november 1751, waardoor de bede werd toegestaan en waarin als vierde voorwaarde het verzet tegen de door Aalst geplande werken werd opgenomen, werd gepubliceerd door J.J. DE SMET, *Note sur la forme des délibérations des anciens états de Flandre dans une question de subsides* in *Bulletin de l'Académie royale de Belgique*, dl. VII, afl. 2, 1840, blz. 246-256. Zie verder: *Inventaire des archives des chambres des comptes*, dl. III, blz. 126. Archief van de Staten van Vlaanderen, 428 en 896, fol. 270-496. De invoeging van dit protest als *conditio sine qua non* in de bede was juridisch een machtsgreep. Immers van de vier stemgerechtigden in de Staten hadden er twee (de stad Brugge en het Vrije van Brugge) geen melding gemaakt van het verzet. Normaal had dit verzet dus niet moeten geakteerd worden in de bede, want bij staking van stemmen was in Vlaanderen de uitslag « pro rege » volgens een oud rechtsprincipe, d.w.z. zo gunstig mogelijk voor de vorst. Daarbij had alleen de Gentse clerus tegen de plannen van Aalst verzet aangetekend, de Brugse had er niets over gezegd. In feite waren dus alleen 1½ van de vier stemmen tegen de Aalsterse plannen.

In januari 1752 trekt Aalst nog de aandacht van Brussel op de plotse verandering van het advies der Statendeputatie, die het correctiehuis in april 1751 als « l'établissement le plus utile pour l'état » aanzag en het later als « chose inutile et désavantageuse à la province » brandmerkte. Cfr. SEG., 1946: Landscollege van Aalst aan de Raad van Financiën op 25 januari 1752.

kende de doodsteek voor de verlichte politiek van het hoofdcollege van Aalst. Zij trof heel bijzonder de ondernemende voorzitter van dit college, Vilain XIII. Vermits de Deputatie, die deze akte opstelde, zich zo plechtig tegen zijn politiek verzette en de regering niets anders kon doen dan toegeven, bleef er hem alleen een terugtrekken uit de politiek over. Op 19 december 1751 bekwam hij zijn ontslag vanwege de landvoogd, trok zich in het privéleven terug en verliet Aalst om zich te Gent te vestigen. De eerstkomende jaren zou hij zich angstvallig buiten de politiek houden²⁹.

Na het aftreden van Vilain XIII gingen de betwistingen nog een tijd verder. Het landscollege van Aalst was erg ontevreden en mokte. Het onheuse van de behandeling viel opnieuw op, toen in 1754 de stad Kortrijk wel een tuchthuis mocht bouwen³⁰. Aalst weigerde dan ook in verschillende omstandigheden zijn medewerking te verlenen aan regeringsinitiatieven. In januari 1752 liet het hoofdcollege weten dat het geen hulp zou bezorgen aan de baljuw van Aalst, die door een decreet van 20 september 1751 belast was met de aanhouding van landlopers; in 1753 maakte het allerlei bezwaren tegen de razzia, die door de regering bevolen was. Onder het ministerie van Cobenzl veranderde de toestand wel enigszins: in 1756 bekwam Aalst de provoostelijke gendarmen, doch ofschoon men in 1766 nog aandrang op de bouw van een correctiehuis zou men toch nooit het vereiste octrooi bekomen³¹. Vilain XIII werd echter in 1755 voorzitter van de Staten en van de Deputatie der Staten van Vlaanderen en zou van zijn nieuwe functie profiteren om in 1771 zijn ideeën opnieuw naar voren te brengen en op een ruimere schaal te realiseren. Ondertussen had hij ook langs een andere weg het pauperisme trachten te bestrijden door nl. in samenwerking met Cobenzl de industrialisatie te bevorderen en door het voorbeeld te geven in het investeren van kapitaal in nieuwe commerciële en industriële ondernemingen³².

*
* *

De eerste poging van Vilain XIII omvat dus reeds al de elementen, die zijn meer bekende onderneming van 1771 kenschetst.

(29) SEG., 1945 : H. de Crumpipen aan Vilain XIII op 19 december 1751.

(30) P. BONENFANT, *o.c.*, blz. 103-104.

(31) ALA., 93 : actum van 6 en 28 januari 1752 en actums van december 1753 ; 232 : decreet van 10 december 1753. SEG., 1948 : Cobenzl aan Aalst op 3 april 1757 ; 1951 : Aalst aan Cobenzl op 23 januari 1766.

(32) Wanneer Cobenzl onder de Zevenjarige Oorlog soldaten wil recruteren in het graafschap Vlaanderen, denkt Vilain XIII onmiddellijk aan de werklozen. Zie SEG., 1970 : Vilain XIII aan Cobenzl op 30 januari 1758.

Gedeeltelijk gebruikt hij trouwens reeds dezelfde woorden om zijn ideeën voor te stellen. Zoals in 1771 is het vertrekpunt en de hoofdbekommernis de nasleep van het pauperisme: de misdadigheid, de bedelarij en de werkloosheid. Hij had er voor het eerst kennis mee gemaakt gedurende de Franse bezetting. Aanstonds had hij de onaangepastheid van de middelen om deze kwalen te helen doorzien: het pauperisme werd immers bijna integraal als misdaad beschouwd. Hij behoudt weliswaar gedeeltelijk dit streng oordeel wanneer hij leegloperij « un vol continuel fait à l'état » heet, maar hij ziet er veel meer een leerschool voor misdadigheid in dan een eigenlijk misdrijf. Aanvankelijk zijn het de eisen van veiligheid der bezittende en actieve bevolking, die de eerste maatregelen inspireren. Immers bepaalde sectoren van het economische leven o.m. de landbouw werden meer en meer verlaten ten gevolge van deze voortdurende onveiligheid. Doch het verlangen van Vilain XIII gaat verder: hij wil ook iets doen ten gunste van de minbedeelde klasse, die door de gevestigde standen wordt opgejaagd. Hij wil de rechtspleging hervormen en ziet in een veroordeling tot openbare werken of in een gedwongen deelnemen aan ambachtelijke arbeid een oplossing. De opsluiting in een tuchthuis ziet hij echter niet als definitief, zoals velen deden; eenmaal de werkloze omvormd tot gekwalificeerd ambachtsman zal hij door de samenleving opgenomen worden en er zich nuttig maken door zijn productiviteit, meent hij. En zo zou van zelf de oorzaak van de werkloosheid, het pauperisme, verdwijnen.

Deze ideeën vonden rond het midden der achttiende eeuw een algemene instemming in de Aalsterse milieu's. Zij waren trouwens niet nieuw. Indien de plannen van Vilain XIII niet gerealiseerd werden, is dit dus alleen te wijten aan redenen van een heel andere aard: de tegenwerking van de familie Pycke en het verzet, geïnspireerd door motieven van regionalistische aard, dat kwam van het zuidelijk gedeelte van het Land van Aalst en van de Deputatie der Staten. Pas twintig jaar later zou Vilain XIII zijn ideeën kunnen verwezenlijken, maar dan op een veel ruimere schaal.